

repliek

A.C. Zijderveld

Graag accepteer ik de door de redactie van het Amsterdams Sociologisch Tijdschrift geboden kans om in te gaan op het artikel van H.Kunneman, 'Weber, Schutz en Zijderveld' (AST, 1:3, november 1974, 81-106. Daarmee neem ik echter een niet eenvoudige taak op me, want de heer Kunneman haalt zoveel overhoop dat een enkel artikel nauwelijks voldoende kan zijn om adequaat te reageren.

Ik zal trachten op de belangrijkste punten in te gaan. Overigens blijven diverse opmerkingen in Kunnemans artikel, ondanks de apodictische toon waarmee zij gelanceerd worden, voor mij althans onduidelijk en zou ik met een 'informatieve ronde' willen beginnen.

Dit geldt vooral voor de duistere paragraaf II,2. Een dergelijk uitstel lijkt mij echter niet raadzaam en dus zal ik reageren op wat wel duidelijk voor mij was en hopelijk ook de kern van Kunnemans aantekeningen raakt.

Een derde inleidende opmerking betreft de toon van het artikel. Voor zover die ridiculiserend is, verzwakt zij m.i. Kunnemans argumentatiekracht, waarmee hij dus meer zichzelf dan mij benadeelt.

Ernstiger is het dat deze toon naar mijn mening op diverse punten van het betoog belerend, zo niet autoritair is - twee eigenschappen, zo had de heer Kunneman van Popper kunnen leren, die in wetenschappelijke discussies geen plaats mogen hebben. Natuurlijk kan men van eigen positie, of misschien zelfs ook van eigen gelijk overtuigend zijn (hoewel mij dat erg moeilijk lijkt), deze zekerheid zal echter nooit tot zelotische leerstelligheid mogen vervallen. Wellicht zonder zijn opzet, kwam de heer Kunneman in zijn artikel zo wel voortdurend bij mij over.

De moeilijkheid is daarbij voor mij, dat het geen zin heeft er tegen in te gaan. De heer Kunneman is er nu eenmaal van overtuigd dat ik - om zijn eigen woorden te bezigen - 'inconsequent' en 'oppervlakkig' ben, dat ik zelfs 'onzinnig' praat en dat ik wat Popper betreft mijn huiswerk niet heb gedaan, enz. enz.. Het gevaar is dan natuurlijk niet denkbeeldig dat ik in een repliek ga proberen deze overtuiging weg te werken, waarbij het een klein kunstje zou zijn om aan te geven, waar en wanneer de heer Kunneman in zijn eigen

betoog 'inconsequent', 'oppervlakkig' etc. is. De werkelijk belangrijke en interessante vragen worden op deze manier natuurlijk naar de achtergrond verdreven en alles wat overblijft is een soort prestige slag. Ik geef er daarom de voorkeur aan op dit punt te capituleren, waarbij ik echter wel de hoop uitspreek dat de lezers van Kunnemans regels óók de gewraakte publikatie van mijn hand zullen lezen, alsmede de volgende, hopelijk verhelderende opmerkingen.

Het is altijd aan te raden om, indien men opinies, theorieën en/of interpretaties kritisch analyseert, zich af te vragen, wat het daarachter liggende kennisinteresse is. Welnu, in het geval van het laatste hoofdstuk van mijn De Theorie van het Symbolisch Interactionisme (1973) ging het mij er om die stroming in de Amerikaanse sociologie (c.q. de sociale psychologie), die kollektief wel "symbolic interactionism" wordt genoemd, methodologisch te bekritisieren en wel vanuit een positie die zich baseert op de wetenschapsleer van Max Weber, waar nodig aangevuld met enkele elementen uit de methodologie van Alfred Schutz.

Dit vond ik nodig (in tegenstelling tot één van mijn critici die het allemaal maar 'moeilijk' en dus 'onnodig' geklets vond), omdat het niet denkbeeldig zou zijn, dat het symbolisch interactionisme als een soort 'alternatieve sociologie' kritiekloos omhelsd zou worden en vooral ook omdat in deze stroming de methodologische reflecties nogal pover waren gebleven. Daarbij viel mij het (typisch Angelsaksische) naïeve empirisme of naturalisme op - vooral bij Blumer en Glaser-Strauss. Impliciet (bij bijv. Goffman en Becker) en expliciet (bij bijv. Blumer en Glaser-Strauss) kom je hier steeds weer de gedachte tegen, dat de sociologie uit haar theoretische en methodisch-technische abstrakties verlost moet worden, dat zij weer realistisch moet worden. door het sociale leven te beschrijven 'zoals het geleefd wordt' middels participerende observatie en andere vormen van kwalitatief 'fieldwork' (vgl. de Chicago-traditie). Sociologie werd gezien als primair een registreren van de vele grillige vormen van menselijk gedrag. Veelal bleef deze registratie theorieeloos (vgl. de talloze Master's en Phd dissertaties in het sociology department te Chicago), terwijl later - mede door toedoen van Blumer en diens training in het denken van Mead - in toenemende mate gezocht werd naar een theorievorming die (a) verder zou gaan dan het registreren van gedrag in de Chicago-traditie en (b) toch ook de gebruikelijke sequens theoretische hypothese - empirische toetsing in de Columbia traditie (vgl. Lazarsfeld, Merton) zou vermijden. Glaser en Strauss formuleerden het treffend: men zocht naar een in de leefwereld gefundeerde theorie ('grounded theory') en men meende dat die via zorgvuldig (hoofdzakelijk: kwalitatief) onderzoek in deze leefwereld als het ware 'ontdekt' zou kunnen worden. De categorieën 'wellen' als het ware uit de werkelijkheid op: 'the discovery of grounded theory'.

Ik heb gemeend deze methodologie 'inductivistisch' te kunnen noemen en kom daar aanstonds nog op terug, omdat de heer Kunneman daartegen bezwaar aantekende. Een dergelijke naieve vorm van inductie leek mij, methodologiehistorisch gezien, een zeer interessante (typisch Angelsaksische) terugkeer naar de tijd vóór Kant. Zonder al teveel gronden aan te geven, heb ik gemeend deze naieve vorm van inductie voor de sociale wetenschappen te moeten afwijzen. Mijn argument was impliciet: na Hume en vooral na Kant is dit soort inductie een achterhaalde zaak en moeten sociologen de epistemologische klok niet gaan terugdraaien. In een Europees denkklimaat haal je het met een dergelijk argument wel. Ik realiseer me echter dat je in een symbolisch interactionistisch denkklimaat onder Amerikaanse sociologen heel wat minder bijval zult oogsten met dit soort kritiek op de inductieve methode.

Hoe dit ook zij, in het door Kunneman bekritiseerde hoofdstuk van mijn boek over het symbolisch interactionisme wilde ik op zoek gaan naar een methodologische positie die de wens van het symbolische interactionisme om de sociologie 'realistisch' te houden ('interpretive sociology' die dimensies als 'meaning' en 'consciousness' niet methodisch weg-reduceert, etc. etc.) tenvolle handhaaft, zonder daarbij tot een naief inductivisme te vervallen. Nu meende ik dat je in een dergelijke problematiek niet om Karl Popper heenkomt. Hij is, naar mijn mening, überhaupt momenteel één der zeer weinigen die op het gebied van de methodologie der (sociale) wetenschappen iets interessants te zeggen hebben, zonder daarbij (a) methodologie meteen al van tevoren tot 'methoden en technieken van empirisch onderzoek' te reduceren en (b) hun gedachten in een onbegrijpelijke woord-roes te doen smoren. Hoezeer ik het ook op diverse punten met Popper eens kan zijn en hoe graag ik ook steeds weer zijn schitterend geschreven, glasheldere analyses lees en herlees, op vooral twee punten heb ik met hem steeds weer moeilijkheden: (a) zijn demarcatie-theorie en (b) zijn correspondentie-theorie. Het zijn deze twee moeilijkheden die ik door mijn argument in het laatste hoofdstuk van mijn SI-boek heb heengeweven. (NB! : het moest summier blijven, want het doel van dit hoofdstuk was niet om Popper te bekritisieren, doch om methodologische kritiek op het symbolisch interactionisme te leveren.) Tegen zijn demarcatie-theorie (verschil tussen rationele wetenschap en veelal niet-rationele metafysika en magie) heb ik niet zozeer logische bezwaren (zijn falsifikatie-principe is een mooie 'vondst'), dan wel kennissociologische en in het verlengde daarvan morele: op wel haast historicistische wijze spreekt Popper van wetenschappelijke vooruitgang, waarbij het kritisch-rationele (Westerse) denken ander (veelal niet-Westers) denken achter zich zou laten. Ik heb dit wel eens 'cognitief imperialisme' genoemd en vraag me bijvoorbeeld af, hoe Popper een niet-wetenschappelijke techniek als de acupunctuur zou waarderen

(om nog maar te zwijgen van de denkwereld die Castaneda beschreven heeft in zijn The Teachings of Don Juan. A Yagui Way of Knowledge, 1968). Als je dit soort opmerkingen maakt in een Poppers denkklimaat, word je doorgaans met ridiculiserende opmerkingen (geen echte argumenten dus) overladen. Ook Kunneman argumenteert op deze wijze op blz. 88 (tweede helft) en blz. 89 (eerste helft) van zijn artikel. Intussen wordt duidelijk dat Popper c.s. vanwege zijn dogmatische demarcatie tussen wetenschap en magie het kritisch rationele aspect van de eerste op geen enkele wijze wil relativiseren. Het is m.i. mogelijk een onderscheid tussen wetenschap enerzijds en metafysika en magie anderzijds aan te houden zonder de eerste te verabsoluteren, zonder in termen van wetenschappelijke 'progress' te spreken. Daarbij kan de kennissociologie ons behulpzaam zijn. (Zie mijn recente De Relativiteit van Kennis en Werkelijkheid. Inleiding tot de Kennissociologie, 1974.)

Om de absoluutheidsaanspraken van zijn demarcatie-theorie in stand te kunnen houden, heeft Popper een niet-relativistisch waarheidsbegrip nodig. Ik kom hier op mijn tweede bezwaar tegen Popper. Als betrof het een religieuze bekering, spreekt hij geregeld over zijn 'ontdekking' van Tarski's begrip van een 'objectieve waarheid' als 'correspondentie tussen theorie en feiten'. Ondanks alle verfijningen die Popper in zijn correspondentie-theorie aanbrengt (bijv. het belangrijke idee van de 'verisimilitude'), ben ik nooit in staat geweest hierin toch iets anders te zien dan een variant van een naief-naturalistische 'Abbildungslogik': theorie als 'afbeelding' van 'objectieve feiten'. Vanuit een neo-kantiaanse positie, zoals die bijv. door Rickert en Weber wordt ingenomen, blijft dit een vorm van positivisme en doet het er nu niet zo erg veel toe, dat Popper zich met zijn falsificatieprincipe verzet heeft tegen het door hem als naief-positivistisch bestempelde verificatieprincipe der Wiener Kreis (Carnap c.s.). Vanuit de Wiener Kreis bezien mag Popper te boek staan als anti-positivist, vanuit de neo-kantiaanse wetenschapsleer van Weber bezien is dat allerminst het geval. Verificatie en falsificatie blijven vanuit het laatste perspectief bezien dan eigenlijk ook niet meer dan lood-om-oud-ijzer. Het is jammer dat de heer Kunneman dat niet heeft ingezien.

Niet bij Popper dus, maar bij Weber (aangevuld door Schutz) vond ik een methodologie die het symbolisch interactionistische "Anliegen" om een sociologie van de mens in zijn leefwereld te construeren tenvolle honoreert, zonder daarbij in een naief inductivisme te blijven steken.

Hij ontwierp daartoe de methode van het rationele Verstehen met behulp der analytische typen. Deze typen zijn geen naturalistische afbeelding van een werkelijkheid doch juist een bewuste 'vervreemding'. Juist door deze analytische 'vervreem-

ding', zo hoopte Weber, zouden de typen het 'vlees en bloed' van de werkelijkheid inzichtelijker (d.w.z. te Verstehen) maken. De vraag is hier dus niet: 'zijn de typen waar?', doch: 'zijn zij bruikbaar voor het Verstehen?'. Daarbij speelt de zgn. "Wetbeziehung" van de typenconstruerende en typengebruikende socioloog (c.q. historicus) bij Weber een belangrijke rol. In mijn paragraaf over de 'hermeneutische cirkel' (die Kunneman overigens niet vermeldt) heb ik dit nader uitgewerkt.

Nadat ik Webers typenleer had aangevuld met enkele fenomenologische elementen uit de wetenschapsleer van Schutz keerde ik terug naar het symbolisch interactionisme en wees het een plaats toe, die veel minder centraal is dan diverse aanhangers lief zal zijn.

Nu zal iedere lezer begrijpen dat ik in een afrondend hoofdstuk van een boek dat primair over het symbolisch interactionisme handelt, de bovenstaande problematiek niet afdoende kon behandelen. Ik moest mij beperken tot het schetsen van enkele grote lijnen en er op diverse punten op vertrouwen dat de lezer met korte aanduidingen genoeg zou nemen. Vooral ging het mij er om de onderhavige problematiek niet te versluieren doch zo helder mogelijk op te schrijven - de uitwerking van diverse punten voor later bewarend. Ik wist van tevoren dat ik mijn critici daarmee een wapen in handen zou geven: de helderheid en korthed konden gemakkelijk als oppervlakkigheid bestempeld worden.

De heer Kunneman heeft die kans ruimschoots aangegrepen, zonder er ergens blijk van te geven het kennisinteresse van het gewraakte hoofdstuk te begrijpen, laat staan te waarderen. Zo iets werkt bij een auteur nog meer ontgoochelend, dan de door de heer Kunneman gebezigde termen 'inconsequent', 'oppervlakkig' en 'onzinnig'.

Ik zou nu meer specifiek op een aantal van de heer Kunnemans bezwaren willen ingaan. Allereerst dan de problematiek van de inductie en de deductie. Hij meent dat ik het symbolisch interactionisme ten onrechte 'inductivistisch' noem en dat ik de plank falikant misla, als ik in het verlengde daarvan Popper 'deductivistisch' noem. Ik zou er zelfs geen benul van hebben wat de laatste eigenlijk met inductie en deductie bedoeld heeft. Zelf komt de heer Kunneman met een wat vage weergave van Hume's kritiek op het inductivisme, maar het is wellicht goed in deze Popper eens nauwkeuriger te volgen. O.a. in de inleiding tot zijn Conjectures and Refutations (1963) zegt Popper dat hij de idee van inductie reeds bij Socrates en Aristoteles terugvindt, doch van mening is dat zij het duidelijkste door Bacon werd geformuleerd. Er is volgens Bacon de goede wetenschappelijke methode der

'interpretatio-naturae' en de verkeerde methode der 'anticipatio mentis'. De eerste methode kunnen we volgens Popper het beste vertalen met 'spelling out the Book of Nature' - niet dus een 'interpretatie' in de moderne, subjectivistische zin van het woord, doch het komen tot een natuurgetrouwe beschrijving van dewerkelijkheid door middel van (a) het systematisch uitbannen van theoretische vooroordelen en (b) nauwkeurige observatie. Dit dan is de inductieve methode der wetenschap. Achterhaald acht Bacon de 'anticipatio mentis' - het interpreteren der werkelijkheid, het theoretiseren over de werkelijkheid op grond van vooronderstellingen en hypothesen. Popper: 'It is the method of conjecture or hypothesis (a method of wick, incidentally, I happen to be a convinced advocate)'. Bacon verwierp de 'anticipatio mentis' als de deductieve speculatie der wijsbegeerte en theologie, die ieder op hun wijze slechts 'idola' verbreiden, geen wetenschappelijke kennis. Het zij nogmaals herhaald: Popper noemt zich van deze methode een 'convinced advocate.'

Dat komt natuurlijk helemaal niet in Kunnemans straatje te pas en hij zal het dan wel weer een Poppers 'manner of speech' noemen, dat het tegendeel bedoelt van wat het zegt ... Hoe dit ook zij, Popper gaat nogal tegen de inductieve 'interpretatio naturae' (die je in het symbolisch interactionisme voortdurend tegenkomt; de 'natura' is daar natuurlijk het 'menselijk gedrag' !) te keer. Hij beschrijft haar ook wel eens als 'inference based on many observations' en aarzelt niet hier van een mythe te spreken. Dat heeft begrijpelijkerwijs nogal eens wat bevreemding opgeroepen: 'The belief that science proceeds from observations to theory is still so widely and so firmly held that my denial of it is often met with incredulity. I have even been suspected of being insincere - of denying what nobody in his senses can doubt.' (Conj. and Refut., p. 46)

Zoals bekend verondersteld mag worden, stelt Popper tegenover dit inductivisme van Bacon c.s. zijn methode van de 'conjectures and hypotheses', die middels falsificaties een zo hoog mogelijk gehalte aan 'verisimilitude' trachten te bereiken. Het is, zoals hij zelf zegt, een veredelde (kritische rationalistische) vorm van het aloude 'trial and error' en een systematisatie van Bacons 'anticipatio mentis'. -Ik kan dan ook werkelijk niet inzien, waarom mijn gebruik van de categorieën 'inductie' en deductie' met betrekking tot het symbolisch interactionisme enerzijds en Popper anderzijds onjuist zou zijn. Poppers eigen filosofiehistorische uiteenzettingen hebben mij destijds dit gebruik van deze categorieën aan de hand gedaan. Intussen blijft overigens Kunnemans uiteenzetting van deze problematiek uiterst duister, zo niet verward. Het lijkt mij op zijn minst duidelijk dat hij op dit punt (zoals op alle andere punten) wat voorzichtiger had moeten zijn met het opsteken van zijn schoolmeestersvingertje ('... heeft hij simpelweg zijn huiswerk niet goed gedaan' ...).

In de passage op blz. 88-89 van zijn artikel neemt de heer Kunneman zijn toevlucht tot het weinig wetenschappelijke middel der ridiculisering. Dat hij hier op pijnlijke wijze blijk geeft gespeend te zijn van ook maar de meest elementaire kennis der kennissociologie, mag hem - gezien zijn vermoedelijke opleiding hier in Holland - niet euvel geduid worden. Toch stel ik er wel prijs op het volgende onder zijn aandacht te brengen: als hij aan het einde van deze passage in een onverwachte opwelling van eerlijkheid opmerkt: 'Dit is natuurlijk een onvriendelijke interpretatie van Zijdervelds woorden', dan moet hij zich realiseren dat hij daarmee tevens de woorden van een belangrijk contingent kennissociologen desavoueert. Dat mag natuurlijk wel, maar dan moet hij er zich tenminste bewust van zijn. Overigens past hij hier in zijn argumentatie een trucje toe dat wel vaker wordt aangewend door mensen die willen kritiseren maar eigenlijk geen grond onder de voeten hebben: al pretend verandert hij van onderwerp. Het ging over de kennissociologische bepaaldheid van zowel voor-wetenschappelijke als wetenschappelijke werkelijkheidsinterpretaties. Wat schrijft Kunneman ter afsluiting van dit thema? Ik citeer: 'Dit is natuurlijk een onvriendelijke interpretatie van Zijdervelds woorden, want het is duidelijk dat hij, wanneer hij 'wetenschap' schrijft sociale wetenschap bedoelt. Een dergelijke onnauwkeurigheid is echter hoogst bedenkelijk in een betoog waarin geprobeerd wordt een methodologie te weerleggen die in eerste instantie op de natuurwetenschappen betrekking heeft.' Afgezien van het feit dat de opmerking voor het desbetreffende onderwerp irrelevant is, is zij ook in zichzelf al weer merkwaardig. Als studenten bij ons in Tilburg propaedeutisch examen sociologie afleggen, weten zij al dat Popper een methodologische eenheid van wetenschappen voorstaat, dat zijn methodologie daarom niet 'in eerste instantie op de natuurwetenschappen betrekking' hebben kan, doch zich gewoon met wetenschap als kritisch rationele activiteit bezighoudt. Bovendien had het in dit verband niet geschaad, indien de heer Kunneman niet alleen de door hem op blz 88 (onderaan) geciteerde alinea tweemaal had gelezen, doch mijn hele hoofdstuk wat beter had bestudeerd. Hij zou dan namelijk ontdekt hebben dat ik voortdurend van de onderscheiding van Rickert en Weber tussen natuur- en natuurwetenschappen uitga en de sociologie tot de laatste reken. Zijn opmerking dat ik het begrip 'methodologie' niet zou mogen gebruiken, doch voortdurend van 'methodologie der sociale wetenschappen' zou moeten spreken, is dan ook - om het vriendelijk uit te drukken - overbodig. De opmerking die in dit verband tevens gelanceerd wordt, namelijk dat ik geen benul zou hebben van de methodologie der natuurwetenschappen, is volkomen gratuit, aangezien zij door mij alleen in een soort welles-nietes argumentatie beantwoord zou kunnen worden. Overigens is het opmerkelijk dat de heer Kunneman aan het einde van zijn be-

toog gewag maakt van een soort methodologische geloofsbekering in de richting van bovenstaande onderscheiding tussen natuur- en cultuurwetenschappen. Daarmee worden echter een aantal opmerkingen die hij dientomtrent in mijn richting maakte, geheel van hun grond beroofd.

Met nauw verholen verbazing heb ik vervolgens paragraaf II.2 gelezen, waarin de heer Kunneman zich met groot zelfvertrouwen op het gladde ijs van de Weber-kritiek begeeft.

Wie enige kennis heeft van de beginselen van dienst 'verstehende Soziologie' zal hier een aantal met aplomb naar voren gebrachte opmerkingen aantreffen, die hij in zijn stoutste dromen niet voor mogelijk had gehouden. Ik citeer: 'Verdedigers van Webers positie gaan er meestal van uit dat degenen die het waardevrijheidspostulaat verwerpen, daarmee tegelijkertijd van mening zijn dat het wél mogelijk is waarden wetenschappelijk te bewijzen. Dat is echter beslist niet noodzakelijk.' Nee, noodzakelijk is het niet, maar het gebeurt in enkele belangrijke gevallen (vgl. zo iets als het 'wetenschappelijk marxisme') - en daar gaat het nu juist om. Trouwens, voornoemde 'verdedigers' wijzen bovendien nog op het feit, dat waarden, die uiteindelijk alleen in een morele beslissing aanvaard of verworpen kunnen worden, maar al te gemakkelijk door een opzettelijk niet-waardevrije wetenschap gelegitimeerd worden. Dat is met name in een samenleving die een haast grenzeloos vertrouwen in de wetenschap stelt, zowel een maatschappelijk als een wetenschappelijk gevaar. Als je abortus of euthanasie wilt legitimeren in een moderne samenleving, is het altijd raadzaam een aantal sociologen en psychologen te laten opdraven - mits deze 'menselijk' en 'geëngageerd' zijn, want aan waarderingsvrije sociale wetenschappers heb je voor het legitimeren van morele beslissingen natuurlijk niet veel. Die zijn 'te afstandelijk' en met afstandelijkheid begin je niet veel, als het erom gaat in het rijk der waarden tussen 'goed' en 'kwaad' te onderscheiden. Dat het m.a.w. in Webers eis tot "Wertungsfreiheit" dus vooral erom gaat de grenzen van de sociale wetenschappen aan te geven, is de heer Kunneman klaarblijkelijk geheel ontgaan. Ik kom daar aanstonds nog op terug, doch bespreek nu eerst nog enkele andere punten.

Op blz. 92 wordt Weber weer eens afgeschilderd als de 'objectivist' die niet door zou hebben gehad dat de sociale werkelijkheid geconstrueerd en geproduceerd wordt door zingevende, bewuste mensen, inclusief de sociologen: 'Deze werkelijkheid zelf is bij Weber objectief gegeven, als 'iets' dat vanuit een groot aantal verschillende standpunten bekeken kan worden. Daartegenover probeer ik (sic !, A.Z.) juist tot uitdrukking te brengen dat deze standpunten de werkelijkheid als zodanig produceren.' De sociaal-kulturele werkelijkheid heeft Weber nooit op deze wijze ('objectivistisch') omschreven.

Hoogstens vindt men bij hem de levensfilosofische (door vooral Nietzsche ingegeven) gedachte dat het leven een niet-rationele, duistere 'objectiviteit' is, waaruit zich de mens zijn geschiedenis en zijn sociale werkelijkheid a.h.w. 'snijdt'. (Zie hierover meer in mijn behandeling van Weber in de reeds vermelde inleiding tot de kennissociologie.) Intussen wekt Kunneman, die zichzelf nogal pompeus tegenover Weber plaatst, de schijn alsof hij hier in de geschiedenis van de sociologie een geheel nieuwe gedachte lanceert, terwijl hij zich niet schijnt te realiseren dat hij in feite niets anders doet dan de 'verstehende Soziologie' toe te passen op de sociologie als werkelijkheidsproducent en werkelijkheidsconstructeur. Dat heeft Weber zelf niet gedaan - toegegeven. Maar het moet de heer Kunneman toch bekend zijn, dat Alfred Schutz het wel heeft gedaan. Ook kan het hem niet ontgaan zijn dat één en ander nader uitgewerkt werd in de 'sociologie van de sociologie' (vgl. o.a. Tiryakian en Friedrichs). Tenslotte moet in dit verband ook nog opgemerkt worden, dat de door Kunneman als onvermijdelijk gedachte of-of situatie alleen maar in een ongenueanceerd, rechtlijnig denken op kan komen: 'Ofwel je stelt dat sociologen slechts op theoretische en wetenschappelijke wijze met waarden te maken hebben, óf je stelt dat sociologisch onderzoek altijd een bepaalde zingeving belichaamt.' Weber heeft zelf altijd voorop gesteld dat het wetenschappelijk bezigzijn op zichzelf al een waarde in onze cultuur is en dus in die zin al nooit 'waardevrij' kan zijn. Dit betekent echter nog niet, dat je je voor de duur van het wetenschappelijk bezigzijn, waarin je vanuit eigen waardegebondenheid de subjectieve waarden van handelende mensen onder de loop neemt, niet van waarderende opmerkingen over deze waarden (in termen van goed-slecht, gelijk-ongelijk, mooi-lelijk, etc.) zou kunnen onthouden. Als een musicoloog de muziek van Mozart en Schönberg vergelijkenderwijs musicologisch analyseert, zou hij zijn wetenschappelijk boekje te buiten gaan, indien hij ineens zou opmerken dat de muziek van Mozart 'mooi' en die van Schönberg 'lelijk' is. Zo'n uitspraak kan hij binnen zijn wetenschappelijk-musicologisch kader helemaal niet maken. Als een vergelijkend godsdiensthistoricus het Boeddhisme bestudeert, gaat hij zijn wetenschappelijk boekje te buiten, als hij in zijn analyse ineens zou opmerken dat het Boeddhisme 'objectief bezien' het heil der mensheid incorporeert. Intussen kan een practiserend musicus of gelovige het met een dergelijk oordeel van harte eens zijn en zal hij zeker niet nalaten dit 'deskundigenoordeel' bij een eventuele verdediging van zijn waardengeloof te gebruiken: het is een welkome legitimering!

Dat je bij een dergelijke redenering, die steeds weer tot de grondlijnen gereduceerd moet worden omdat Webers uiterst genuanceerde en gecompliceerde argumentaties in zijn

Wissenschaftslehre zelden begrepen worden, tegen de haren instrijkt - om een uitdrukking van de heer Kunneman te gebruiken - spreekt wel van zelf in een tijd van verhit ideologisch bewustzijn. Intellectuele ascese is een zwak wapen, als je met zeloten wordt geconfronteerd. Triest is het echter dat ook in deze discussie Kunneman zijn toevlucht tot de ridiculisering van mijn opmerkingen meent te moeten nemen: 'Sociologen hoeven eigenlijk helemaal niet serieus genomen te worden en wat ze presteren al helemaal niet. Ze spelen gewoon een spel dat ze zelf leuk vinden, doen een beetje onderzoek uit nieuwsgierigheid en bedenken achter hun bureau wat theorieën. Waartoe dient al die opwindning eigenlijk?' Het is niet duidelijk welke opwindning de heer Kunneman precies bedoelt, terwijl ik me ook afvraag, wie zich buiten het kleine wereldje van sociologen nu werkelijk over de sociologie druk maakt. Maar ik zou de heer Kunneman ter overweging willen geven, of nieuwsgierigheid en spel niet twee elementen van de menselijke conditie zijn (anthropologische constanten, zo men wil), die tengevolge van een zwaarwichtige filosofische traditie door de Westerse mens teveel verwaarloosd worden. Wellicht heeft het zin om naast de 'praxis' en de 'Geist' aandacht te besteden aan nieuwsgierigheid en spel als bronnen van kultuurscheppend handelen? Niet de domsten onder ons hebben wel eens in die richting gedacht. Wellicht heeft het dan óók zin om daarvan de sociologie als vorm van menselijk handelen en als onderdeel van onze cultuur niet uit te zonderen? In deze richting doordenkend wordt het wellicht duidelijk dat voor mij sociologie-als-spel niet zomaar-een-spelletje is en dat mijn vergelijking van de sociologie met humor niet betekent dat dit vak dan ook eo ipso een lachertje zou zijn. Of intussen de sociologie bij kan dragen tot een daadwerkelijke oplossing van de grote problemen, zoals honger en diverse vormen van vrijheidsberoving, of zij zelfs voor 'piecemeal social engineering' geschikt kan zijn, waag ik te betwijfelen. Direkt nut heeft zij in deze de afgelopen honderd jaar m.i. nog niet getoond. Eén ding is echter wel duidelijk: met de pathetische zwaarwichtigheid die de heer Kunneman op blz. 95 (eerste helft) formuleert wordt de vrijheid in Chili of Tsjechoslovakije niet vergroot en wordt de honger in de Sahellanden of India niet gestild. Ook sociologische praatjes vullen geen gaatjes.

Het is in de heer Kunneman te prijzen dat hij op het eind van zijn artikel (paragraaf III) eigen geloofsbrieven op tafel legt: 'Ik geloof momenteel dat het toetsen van theorieën in de sociologie op essentieel andere wijze plaatsvindt dan in de natuurwetenschappen, zoals de hoop een aan de natuurwetenschappen ontleende methodologie op de sociologie te kunnen overplanten, ijdel is.' (blz. 100 v) Persoonlijk vind ik dit soort 'bekeringsen' altijd wat merkwaardig in zo iets nuchters als de wetenschap (Popper

'ontdekt' Tarski als een soort katharsische verlossing, Kunneman 'ontdekt' de 'wetenschappelijke gemeenschap als vertegenwoordigend lichaam', etc.) - maar smaken verschillen ook hier, waarschijnlijk. Overigens is Kunnemans bekering niet veel nieuws en wat hij in het verlengde ervan opmerkt hebben we ook allemaal wel eens hier en daar reeds vernomen. (Met name miste ik in Kunnemans verhaal de naam van professor Derek L. Phillips die in een artikel in Sociale Wetenschappen, 1973, 16:2, 103-126, gedachten ontwikkelde die met de opmerkingen van Kunneman een opmerkelijke overeenkomst vertonen.)

Ook hier weer enkele opmerkingen over de steen des aanstoots, Weber zgn. 'waardevrijheid': 'Nu is het natuurlijk goed mogelijk dat een socioloog b.v. participierend onderzoek doet onder de aanhangers van een bepaalde religieuze doctrine, zonder daarbij deze doctrine zelf te onderschrijven. (Sic! A.Z.) Een socioloog kan zich echter nooit volledig boven of naast alle normen en gedragsregels plaatsen, omdat hij dan niet meer in staat zou zijn maatschappelijk te functioneren; hij zou zijn oriëntatievermogen in de sociale leefwereld verliezen.' (blz. 102)

In de eerste zin van dit opmerkelijke citaat laat Kunneman ineens ruimte voor de positie van Weber: wat hij daar zegt, is nu precies de kern van de 'Wertungsfreiheit'. In de tweede zin echter zien we duidelijk, dat Kunneman de sociologie niet als een 'beroep' ziet, doch als een 'wereldbeschouwing' die de gehele socioloog met huid en haar te pakken heeft. Zie je de sociologie als mensopslokkende wereldbeschouwing, als zingever, concurrerend met of legitimaties leverend aan andere wereldbeschouwingen, dan kom je met Webers wetenschapsleer inderdaad in de kou staan: dan kun je niet meer 'maatschappelijk functioneren', dan verlies je je 'oriëntatievermogen'. Zie je daarentegen de sociologie-als-wetenschap echter niet als wereldbeschouwelijk Ersatz, doch als een 'beroep', dat ten aanzien van de belangrijke wereldbeschouwelijke vragen van het leven (zoals: 'wat moet ik doen, hoe moet ik leven, wat is de zin van de dood, wat is de zin van ons bestaan, etc., etc.?') geen adequate antwoorden kan geven, dan zul je weten dat je een eventueel 'oriëntatievermogen' niet aan de sociologie moet willen ontnemen. Dat betekent intussen natuurlijk in het geheel niet dat de mens het dan maar zonder 'oriëntatievermogen' zou moeten (of zelfs: kunnen) stellen. Weber gaf toe dat een waardenoriëntatie niet alleen wereldbeschouwelijk een menselijke noodzaak, doch ook wetenschappelijk onontbeerlijk is: zonder 'Wertbeziehung' kan de socioloog (c.q. de historicus) niet eens een onderzoeksobject afbakenen, laat staan tot een rationeel Verstehen van de desbetreffende 'subjektiv

gemeinter Sinn' komen. Ik kan niet aan de indruk ontkomen dat Kunneman zich dit alles niet voldoende gerealiseerd heeft.

Ik heb in het voorafgaande maar een greep gedaan uit de lange lijst van Kunnemans uitspraken en argumentaties die ik zou willen tegenspreken dan wel rechtzetten. In tegenstelling tot het gewraakte hoofdstuk uit mijn boek over het symbolisch interactionisme, haalde hij in zijn artikel wel erg veel overhoop. Wat ik zelf het belangrijkste vond, heb ik in het voorgaande besproken. Intussen blijf ik wel met nog een wat hachelijke vraag zitten: 'wat bezielt iemand om een dergelijk stuk te schrijven?' Waarschijnlijk hebben de behavioristen in dit geval gelijk, als ze zeggen dat 'motive mongering' weinig zin heeft. Toch blijft er een probleem liggen, want hier tref ik namelijk de grootste inconsequentie van Kunnemans stuk aan. Aan het einde van zijn artikel namelijk schrijft hij heel mooi: 'Slechts in zeldzame gevallen zullen sociologen in staat en bereid zijn in dialoog te treden met degenen op wie hun theorieën en onderzoek betrekking hebben.' (blz. 103) Welnu, Kunneman heeft het laatste hoofdstuk van mijn boek over het symbolisch interactionisme nader onderzocht en er enkele theorieën over ontwikkeld. Bovenstaande fraaie zin zou men dus allereerst op hem zelf willen toepassen. Zoals ik het zie echter, heeft hij op geen enkel punt getracht met mij in dialoog te treden. Daar waar wij eventueel op gemeenschappelijke grond staan, doet de heer Kunneman zijn best mijn opmerkingen te negeren - ik doel hier op mijn paragraaf over de 'hermeneutische cirkel'. Daar waar wij kennelijk van opvattingen verschillen, neemt hij niet zelden toevlucht tot de gemakkelijke techniek der ridiculisering. Daarmee dringt hij echter dat wat in zijn lange artikel interessant is, op de achtergrond en treedt dat wat wetenschappelijk gezien irrelevant is, op de voorgrond. Misschien dat de afstandelijkheid die de zgn. 'waardevrijheid' van Weber met zich meebrengt, de heer Kunneman had kunnen helpen, deze ernstige fout te vermijden.